

Զ Ա Ն Ա Զ Ա Ն Գ Ի Տ Ե Լ Ի Ք

Պերձիոյ Զոխոսթիւնը . — Մօտերս լուսկէնի համալսարանին դասատուաց մէկը գրուածք մը հրատարակեց Պել-ճիոյ նիւթական ճոխութեան վրայ :

Ահաւաստիկ հետեւեալքն են այն հեղինակին գտած արդիւնքը , տասուերկու խումբ բովանդակելով երկրին ընդհանուր ճոխութիւնը :

1 . Ագարակը և անտառը	Ֆուանգ 10,815,442,208
2 . Բուսական արգասիք երկրին	» 943,562,400
3 . Կենդանիք	» 600,000,000
4 . Բնակութեան տունք	» 3,500,000,000
5 . Հասարակաց շինուածք	» 3,918,000,000
6 . Կահլք , և այլն	» 4,067,220,000
7 . Հանք և քարահատք	» 396,780,000
8 . Մթերք վաճառուց	» 300,000,000
9 . Թանկագին մետաղք	» 1,616,226,000
10 . Երկաթուղիք , և այլն	» 1,885,705,947
11 . Արտաքին արժեթուղթք	» 1,026,281,275
12 . Այլ և այլ արժեթուղթք	» 1,000,000,000

Բովանդակ ֆուանգ 29,539,217,830

Ինչպէս կը տեսնուի նախընթաց ցուցակէն , Պելճիոյ նիւթական ճոխութիւնն է իբր երեսուն հազար միլիոն ֆուանգ , որոնք բաշխելով 2,945,516 հեկտարի վրայ , որ է Պելճիոյ տարածութիւնը , կ'ելլէ իբր 10000 ֆուանգ առ իւրաքանչիւր հեկտար . իսկ թէ որ այն երեսուն հազար միլիոնը բաշխուի բնակչաց թուոյն վրայ , որ է 5,370,000 , կ'ընկնայ 5500 ֆուանգ առ իւրաքանչիւր բնակիչ :

Արշաւանք 'ի հիշսիսայինն քնեռ . — Հիւսիսային բևեռ արշաւողներուն կրած անյաշողութիւնքն երբէք չվհատեցուցին զանոնք : Մասնաւոր հրապոյրք մը կը ձգէ զնաւարկուող դէպ 'ի այն անծանօթը : Հսկայն ծովուց , որ ըստ բացատրութեան քերթողին , կ'ուզէր խափանել զփորդուգէշս պատելու զգլխովն Բարեկուտոյ , հիմայ ալ ընդ առաջ կ'ելլէ նաւարկուաց որ կը բնտռեն զտնելու հիւսիսային բևեռը , և չահաբեկեր զանոնք : Անգղիա , Գերմանիա , Ռուսիա կը պատրաստուին նորէն արշաւելու դէպ 'ի այն վտանգալից կող-

մերը : Ամերիկա ալ չէր կրնար ետ մնալ այսպիսի ձեռնարկութենէ մը , յետ քանի մը փառաւոր արշաւանաց որ կատարեր էր դէպ 'ի այն կողմերը : Ամերիկայի օրագիրն New-York Herald իր ծախուքը նաւ մը (Pandora) կը պատրաստէ , Միացեալ-Նահանգաց նախագահէն հրովարտակ մը կ'ընդունի և ծովային սպաներ կը վարձէ արշաւելու դէպ 'ի հիւսիսային բևեռ : Այն Herald օրագիրը բաւական չի համարիր ճանապարհ նանելու իր մէկ գործակիցն Ստանլի (Stanley) անունով , դէպ 'ի կեդրոնականն Ափրիկէ , նախ 'ի խընդիր Լէվինկսդոնի , և ետքը քննելու լիճերը , գետերը , և հասարակածային երկիրներուն ժողովուրդները , որոնց դուռնքն յաւիտեան փակուած կը կարծուէին սպիտակամորթներուն դիմացն , հիմա ալ կը բաղձայ անկելու ամերիկեան դրօշը հիւսիսային բևեռին վրայ : Ամերիկա ուրիշ բևեռաչու նաւարկութիւն մ'ալ կը պատրաստէ Հաուկէյթ (Howgate) անունով նուապետին հրամանատարութեամբն . ազգային ժողովն ալ նորհեց 50000 տղար սկզբնական ծախուց համար :

Հաուկէյդ. նաւապետն իր նախորդ-
քան (Kane) և Հոլ (Hall) նաւապետաց
հետոյը կ'ուզէ հետեիլ և անցնիլ ընդ
Սմիթ-Սաունտ (Smith-Sound) նեղուցը,
և Լէտի-Ֆրանքլին (Lady-Franklin) ը-
սուած ծովածոցին վրայ գաղթականու-
թիւն հաստատել, որպէս զի հարկ եղած
ժամանակն անկէ պաշար հայթայթէ ի-
րեն, և միանգամայն ապաւինութեան
կէտ մ'ունենայ: Ամենեկն չի տարակու-
սիր յաղողելու, և շատ յարմար է թէ
իրեն և թէ իր նախորդաց համար կըրկ-
նել Որատիոսի այն խօզը, թէ եռապա-
տիկ պղնձապատ սիրտ ունին:

Յամին 1861 և յամին 1862, քան
նաւապետը երկու ձմեռ անցուց 'ի
Սմիթ-Սաունտ, և մօտեցաւ լայնու-
թեան 82 աստիճանին. վերջէն Հոլ նա-
ւապետը Polaris նաւով, քան զինքն 16
մղոն աւելի յառաջն: Իսկ այս անգամ
յոյս կայ որ յանդուգն արշաւանքով մը
մտնեն արձակ ծովուն մէջ և գտնեն
այն երկիրը զոր կ'ըսեն թէ արդէն տե-
սեր են: Սմիթ-Սաունտ կամ Լէտի-
Ֆրանքլին ծովածոցին վրայ գաղթակա-
նութիւն մը հաստատելու գաղափարը
գեղեցիկ մտածութիւն մը կը համա-
րուի, որով նաւարկութեաւ ապաւինութեան
կէտ մը կրնան ունենալ, որ իբր միջնորդ
մը կ'ըլլայ ընդ մէջ Միացեալ-Նահան-
գաց և այն նաւուց: Հէյլ տոգդորն որ
արդէն փորձ փորձեր էր այս գիւտին,
կը հաւանի Հաուկէյդ նաւապետին
մտածութեանը, և կ'ըսէ թէ նաւար-
կուաց ուտելիք կամ պաշար չի պակսիր,
և այն գաղթականութիւնը կը խնամէ
հիւանդ նաւաստիները և փոխանակ ա-
նոնց կը հայթայթէ աւելի վարժերն ու
աւելի կարողները, որոնք աւելի սովոր-
ած ի'րլանդ հիւսիսային կլիմային: Ինչ
ալ պատահելու ըլլայ, պէտք է հասնիլ
մինչև բեռն:

Շատ զարմանալի է այս մարդոց ա-
րիութիւնը, անյաղթելի ակնկալութիւ-
նը, որով անձանօթի մը ետեւէն հետա-
մուտ կ'ըլլան, որ միշտ իրենցմէկը փախ-
չի: Փառաւոր ասպարէզ մի մարդկա-
յին գործունէութեան, Սակայն ինչ պի-

տի ըլլայ գործնական պտուղն այս գիւ-
տին եթէ յաղողելու ըլլայ: Տօգդոր
Հէյլ կը խոստովանի թէ հաւանօրէն
պտուղ մ'ալ պիտի չունենայ, բայց նաւ-
արկուաց միշտ է հետաքրքրութիւնը,
անստուգութենէ ելլելու փափագը, և
ուրախութիւնն առաջինն հասնելու այն
կէտը՝ ուր այլք մինչև հիմայ չեն կրցած
հասնիլ:

Պատմութիւն ծխախոտոյ. — Նի-
գոդ, գաղղիացի դեսպանն 'ի Լիզպո-
նա, առաջին անգամ յամին 1559 տըն,
կեց ծխախոտն յերոպա, սերմն ընդու-
նելով Պրագիլէ: Ահա այս են առաջին
տեղեկութիւնք երեքդարեան պատ-
մութեան ծխախոտոյ յերոպա: Նորա-
գոյն քննութիւնք ապացուցին որ նաեւ
յառաջ քան զթուականն 1559, ծխա-
խոտը կը մշակուէր յերոպա իբր ան-
գիւտ բոյս մը. սակայն Նիգոդի անունը
միշտ միաց ծխախոտոյ բուսաբանական
անուանն հետ, *herba nicotiana*: Եթա-
խոտն յերոպա 'ի սկզբան ճանչցուե-
ցաւ իբր բժշկական բոյս, և Նիգոդի
սպասաւորաց մէկուն ազգական մը
մտածեց այս նորեկով բուսոյն տերեւ-
վը բժշկել քիթին վրայ եղած քաղցկեղն,
որ շատ յառաջացեր էր և ամեն տեսակ
ղեղոց ընդդիմացեր էր: Աւանդութիւնը
կ'ըսէ որ այն փորձն յաղողել է: Դես-
պանին խոհարարը բաղկին երակ մը
կտրած ըլլալով, բժշկեց վէրքը վրան
դնելով ծխախոտոյ տերև, որ անկէ ետ-
քը ամենաբոցը գեղ մ'եղաւ հիւան-
դութեանց: Նիգոդ շուտ մը ջրկեց Գաղ-
ղիա այս նորագիւտ բոյսն հանդերձ
գրաւոր ստորագրութեամբ: Թագա-
ւորամայրն կատարինէ Մէդիկեան հրա-
մայեց որ տնկեն այն բոյսն իր պար-
տէզներուն մէջ 'ի Բարիզ և 'ի Մարիի,
և ծխախոտն որ մինչև այն ժամանակ
կը կոչուէր խոտ դեսպանիս, այնու-
հետեւ բուռեցաւ խոտ քաղաշորամօր.
herbe de la reine mere. և այնպէս մեծ
հաւատք ընծայուած էր անոր բժշկա-
կան կարողութեանը վրայ, որ շուտ մը

բոլոր Եւրոպա տարածուեցաւ մշակութիւնը, և յամին 1565 արդէն իտալիոյ, Գերմանիոյ և Զուիցերիոյ պարտիզաց մէջ կ'ուռնանար այս խոտոր: Զարմանալին այն է որ ժամանակին յիշատակագիրը կը ծանուցանեն ծխախոտոյն միայն բժշկական որպիսութիւնները, մինչդեռ արդէն ծանօթ էր թէ Գուպայի բնիկները « կ'առնուն ծխախոտոյն չոր տերեւները կլորած, մէկ ծայրը կը վառեն ու միւս ծայրը բերաննին դնելով կը չնչն անոր ծուխը »: Սակայն ծխախոտոյն թմբեցուցիչ որպիսութիւնքն երկար ժամանակ անտես չեղան. յամին 1578 ժխելու սովորութիւնը ոչ միայն նաւաստեաց յատուկ էր, այլ նաև եւրոպական բնիկութեան ամենաբարձր աստիճանաւորաց ալ: Երբ կը թագաւորէր Յակոբ Ա յԱնգղիա՝ կը ծխէին ոչ միայն թատրոններուն մէջ, այլ նաև եկեղեցեաց մէջ: Ի վերայ այսր ամենայնի թագաւորը չէր կրնար հանդուրժել ծխախոտոյ հոտին, և ոչ միայն արգիլեց անոր գործածութիւնն, այլ նաև զրեց երգիծաբանական գիրք մը ընդդէմ ծխողաց, մականուանելով այն գիրքը *Mirocápros*: Եւ շատ նշանական է ընդունելութիւնն զոր Յակոբ Ա կը խոստանայ ընել ծխողաց սատանայի նմանցունելով զանոնք: և թէ տունն հրաւերելու ըլլայի զանոնք, կ'ըսէ, սեղանն առջևնին կը դնէի խոճկոր մը, փայտածուկն (պագգալա), մանանեխ, և 'ի սկզբան ծխափող մը »: Բայց ոչ արգելմունք, և ոչ ամեն տեսակ հալածանք չկրցան խափանել ծխախոտոյ գործածութիւնը, որ զարմանալի երազութեամբ տարածուեցաւ. և ոչ միայն կը ծխէին զայն, այլ նաև կը ծամէին, և որ ծաղրականն է թէ մէկը և թէ միւսը կ'ըսուէր ըմպել իւր ծխախոտոյ: Զարդիս ամերիկացի մը հաշիւ ըրեր է որ եթէ երկու բթաչափ հաստութեամբ զլան ըլլուի ծխախոտոյ բոլոր տերեւներն որ տարուէ տարի կը գործածուի ծխելու, քթախոտի և ծամելու, այն զլանին երկայնութիւնը կրնայ պատել հրետուն անդամ եր-

կրագունտս հասարակածին վրայ ծայրէ ծայր. և թէ որ այնչափ ծխախոտն փոշի ըլլուի, կրնայ ծածկել միջին տարածութեամբ քաղաք մը, ինչպէս Վեսուլ ծածկեց փոշով Հերքուանոն և Պոմպէա քաղաքները:

Եռացեալ յիշ մը. — Հիւսիսային Ամերիկայի Նեւատա նահանգին մէջ անձուկ ու լեռներէ շրջապատուած հովտի մը յատակն եռացեալ ջրոյ լիճ մը կը գտնուի: Առաջին տպաւորութիւնն զոր կ'ընդունի դիտողն դէպ 'ի այն լիճը նայելով, կը տեսնէ իբր կաթսայ մը կա. նաչագոյն ջրով լեցուն: Այս լիճը շատ խոր է, և քար մը ձգելով մէջն երկար ժամանակ կը տեսնուի խորն իջնելով մինչև որ աներևութանայ: Տարւոյն ամեն եղանակին մէջ ալ ջուրը սաստիկ տաք է, որ շատ փորձելով իմացուեր է: Հասարակօրէն չուանով կապած օձ մը կը ձգեն մէջը, և վայրկեան մը թողլով մէջը ետքը կը հանեն, կը տեսնեն որ բոլորովին եփեր է: Մօտ ատեններս քանի մը Հնդիկք գնացեր են տեսնելու սատանային այս փռնչի յիշ, ինչպէս կ'անուանեն տեղացիք այն լիճը. անոնցմէ մէկը շատ մօտեցած ըլլալով ամփանցը, ոտքը սահեր է, և այն եռացեալ ջրոյ կաթսային մէջն ընկեր է: Երկրորդ օրը մարմինը քչիկ քչիկ ու կտոր կտոր դուրս ելեր է աղբիւրէ մը, որ 500 նաշտ հեռու է լիճէն, և ամեն մէկ կտորը բոլորովին եփած էր:

Աշխարհիս վաճառահաւն նաւոց քիչը. — Բարիզ հրատարակուող Bureau Veritas ըսուած պարբերական թերթը ներկայապէս աշխարհիս ծովուց վրայ գտնուած վաճառական նաւուց վիճակագրութիւնը կու տայ, թէ ըստ անոնց թուոյն և թէ ըստ անոնց ընդունակութեանը, և կը համարէ 51913 առաջաստաւոր նաւ. 14,799130 տա. կառաչափ բոլորական ընդունակութեամբ, և բաժնուած ըստ հետեւեալ զրօշուց:

Ասագատառք հաշք

Անգղիացի	Թիւ	17765	Տակառաչափ	5,526930
Հիւսիս-Ամերիկացի	»	6307	»	2,146731
Նորուեկիացի	»	4135	»	1,352949
Իտալացի	»	4402	»	1,296985
Գերմանացի	»	3140	»	875844
Գաղղիացի	»	3300	»	666767
Սպանիացի	»	2744	»	550533
Յոյն	»	2024	»	419478
Ռուս	»	1802	»	417973
Շուեդացի	»	1941	»	402248
Հոլանտացի	»	1238	»	366284
Աւստրոյ-Հունգարացի	»	652	»	253730
Դանեցի	»	2203	»	182870
Հարաւ-Ամերիկացի	»	355	»	129901
Բորդուգալցի	»	441	»	106215
Թուրք	»	300	»	50101
Ասիացի	»	56	»	21079
Միջին-Ամերիկացի	»	57	»	18546
Պելճիացի	»	35	»	13053
Ափրիկեցի (Լիպերիա)	»	5	»	913
Թիւ	51913	Տակառաչափ	14,799130	

Շոգենաք

Անգղիացի	Թիւ	3133	Տակառաչափ	3,283919
Հիւսիս-Ամերիկացի	»	542	»	674036
Գաղղիացի	»	272	»	319179
Գերմանացի	»	220	»	259735
Սպանիացի	»	224	»	176300
Հոլանտացի	»	110	»	112879
Ռուս	»	145	»	105040
Իտալացի	»	110	»	95309
Շուեդացի	»	210	»	87287
Աւստրոյ-Հունգարացի	»	74	»	83545
Դանեցի	»	96	»	61671
Նորուեկիացի	»	122	»	54649
Հարաւ-Ամերիկացի	»	82	»	58649
Պելճիացի	»	25	»	35461
Թուրք-Եգիպտացի	»	33	»	30467
Ասիացի	»	22	»	29314
Բորդուգալցի	»	26	»	22480
Միջին-Ամերիկացի	»	13	»	10152
Յոյն	»	12	»	7621
Թիւ	5471	Տակառաչափ	5,507677	

Վերջին վեց տարիներուն մէջ հետեւեալ թուով էին .

Առաքատաւոր նաւք

Յամին	1872	Թիւ	56527	Տակառաչափ	14,563868
»	1873	»	56271	»	14,185856
»	1874	»	56289	»	14,523630
»	1875	»	57259	»	15,099001
»	1876	»	58208	»	15,558368
»	1877	»	51912	»	14,799139

Շոգենաւք

Յամին	1872	Թիւ	4335	Տակառաչափ	3,680680
»	1873	»	5148	»	4,328193
»	1874	»	5365	»	5,226888
»	1875	»	5519	»	5,364392
»	1876	»	5774	»	5,686842
»	1877	»	5477	»	5,507699

ինչպէս կը տեսնուի , յամին 1877 , բոլոր աշխարհիս վաճառական առաքատաւոր նաւերն և շոգենաւերն նուազեր են թէ թուով և թէ ընդու . նախկինեամբ : Առաքատաւոր նաւերը նուազեր են 6296 թուով և 754230 տակառաչափ ընդունակութեամբ , և շոգենաւերը նուազեր են 300 թուով և 179143 տակառաչափ ընդունակու-

թեամբ . և այս նուազումը 1877 տաւոյն կը բաժնուի գրեթէ հաւասար համեմատութեամբ ամեն դրօշուց վրայ : Բայց ընդունակութեան նուազումն համեմատ չէ պակասած նաւուց թուոյն հետ . որով կը տեսնուի թէ աւելցնելու անհրաժեշտ է մեծազոյն ընդունակութեամբ ուրիշ նաւեր :

Եւրոպայի կլիմային ցրտամայրուն պատճառաւ . — կրէնշանտի և իսլանտայի մէջ տեղը գտնուած ծովը բեռնաւոր սառույցներէ պայարուած է , որոնք քանի մը տարուքնէ 'ի վեր է վար կ'իջնեն դէպ 'ի հարաւ : Եւրոպայի կողմանէ նաւարկող սառույցներու կը հանգիպին այն լայնութեանց տակ , ուր սովորաբար ազատ էր ծովը գեղեցիկ եղանակի մէջ :

Սառույցներու այս արտաքին կարգի մերձաւորութիւնը պաղեցուց իսլանտայի կլիմայն , այնպէս որ սկսան արմուխը չհաստանալ . որով իսլանտացիք սովէ ու ցրտէ չմեռնելու համար կ'ապաւինին 'ի Հիւսիսային Ամերիկա : Նոյնպէս եղբր է չորեքտասաներորդ տարուն մէջ կրէնշանտ կղզւոյն , ուր սկսան տինաւեան մեծամեծ գաղթակա-

նութիւնները ջնջուեր են՝ երբ սառնալքերիւք սկսեր են դէպ 'ի վար իջնել , որոնք երկար ժամանակ ընդհատեցին իսլանտայի ու Նորուեկիայի հետ անոնց ունեցած հաղորդակցութիւնները : Երկրին բարեխառնութիւնն այնչափ ցրտացեր է որ այն գաղթականութիւնները մինչդեռ առաջ չատ ծաղկած էին , ետքէն բոլորովին կործանեցան :

Այն սառուցից շարունակ մտնեալուն արգասիքն եւրոպայի ուրիշ մասանց վրայ ալ կը տեսնուի և կը կարծուի թէ այս ըլլայ պատճառն Գաղղիոյ բարեխառնութեան ցածնալուն , և միանգամայն օդոյ յանկարծական փոփոխութեանց , փոթորկաց , մրկակաց , և անհրաժեշտ հեղեղաց , որոնք քանի մը տարիներէ 'ի վեր այնչափ վնասներ կը հասցունեն և աւերմունք կը բերեն :